PENNAN

Innan skrivmaskinen blev tillgänglig i slutet av 1800-talet skrevs i princip all litteratur och annan text ner med penna. Texterna kan sedan ha spridits i tryckt form, men från början var det med pennan tankarna sattes på pränt. Pennan har en särställning genom historien som ett medel att kommunicera mänsklig tankeverksamhet.

Före innovationen pennan använde människan olika former av mer eller mindre vassa och hårda ritverktyg för att göra inristningar i underlag som trä, sten, ben, lera eller vaxtavlor.

Med pennan använde man istället en färgad vätska, vilket medförde att de som skrev kunde använda helt andra underlag och material att skriva på, som till exempel papyrus och pergament. De första ritverktygen var vasspennor som doppades i bläck av sot och vegetabilisk olja eller lim. Egyptiska stenreliefer från 2600 f.Kr. visar skrivare som använde denna typ av vasspennor. De var vanliga ända fram till medeltiden.

Ordet penna kommer från det latinska ordet för fjäder. Fågelfjädrar började användas som pennor av romarna under 300-talet e.Kr. och kom med det ökade bruket av pergament att bli det dominerande skrivverktyget under mer än tusen år i Europa. För att göra en penna av en fjäder tog man oftast en gåsfjäder som rengjordes i het sand för att sedan härdas i syra och därefter skäras till. För att skriva doppade man den tillskurna spetsen i bläck, som vid den tiden framställdes av metallsalter, galläppelsyra och ättika, öl eller vin samt lite gummi.

GENOMBROTT FÖR FOLKETS PENNA

En helt annan sorts penna såg dagens ljus på 1560-talet då en fyndighet av svart grafit upptäcktes i Cumberlandbergen i norra England. Grafiten gick att skriva med och eftersom den tidens vetenskapsmän ansåg att materialet var en sorts bly fick det namn med anknytning till bly, som till exempel det svenska ordet blyerts efter tyskans Bleierz för blymalm. Med tiden började grafitfyndigheterna sina och tillverkare i Tyskland och senare även i Frankrike tillverkade egna blyertspennor genom att blanda inhemsk grafit av sämre kvalitet med svavel och lera. Mitt under franska revolutionens skräckvälde konstruerade den franske konstnären och uppfinnaren Nicholas Jacques Conté en blyertspenna där hårdhetsgraden gick att variera. Pennan var hårdare ju mer lera stiftet innehöll. Nu kunde blyertspennan få sitt stora genombrott som folkets penna, ett billigt redskap både att skriva och teckna med. Något bly innehöll pennan däremot inte, det hade den svenske kemisten Carl Wilhelm Scheele insett år 1779 då han upptäckte att grafit var en form av kristalliserat kol.

BLÄCKPENNOR AV STÅL

Under 1700-talet började även bläckpennor av stål tillverkas. De förbättrades allt eftersom och introducerades i handeln under 1820-talet. Fortfarande doppades pennspetsen i bläck, men enligt nya recept eftersom den gamla sortens bläck kunde få stålpennorna att rosta.

Ett problem som kvarstod med stålpennan var svårigheten att åstadkomma jämntjocka linjer. Pennan måste ju hela tiden doppas i bläck och efter en stunds skrivande tog bläcket på pennan slut varpå det var dags att doppa pennan igen.

Reservoarpennan utvecklades under 1800-talet.

I den förvarades bläcket i en utbytbar eller påfyllningsbar behållare i pennskaftet för att därifrån rinna ner till pennspetsen.

Med dessa pennor behövde skribenten inte längre doppa pennan i bläck. Det första patentet för en reservoarpenna utfärdades i Frankrike 1827 till rumänen Petrache Poenaru.

Reservoarpennan kom sedan att utvecklas vidare och blev allt vanligare under 1880-talet då den började masstillverkas. En ledande tillverkare var Lewis Edson Waterman i New York, som 1884 tog fram den första väl fungerande reservoarpennan. Genom att använda kapillärkraften i pennan fick han bläcket att flyta i ett jämnt flöde.

KULSPETSTEKNIK

Det första patentet på en penna med kulspets utfärdades i USA redan 1888 och fram till 1930-talet provade man en rad olika varianter som alla var tekniska misslyckanden. De ungerska bröderna Laszlo Biro och Georg Biro var de som först konstruerade en kulspetspenna som visade på teknikens stora potential. De tog även fram en snabbtorkande bläckpasta som fungerade bra med kulspetstekniken. Under andra världskriget behövde de krigförande ländernas flygvapen pennor som inte läckte vid låga lufttryck och för detta visade sig kulspetspennan väl lämpad. Brittiska Royal Air Force lät starta en licenstillverkning av Biros kulspetspennor men på grund av vissa konstruktionsfel dröjde det ändå innan kulspetspennorna slog igenom. Efter en misslyckad lansering, förlorat konsumentförtroende, flera rättstvister och ytterligare utvecklingsarbete kunde kulspetspennan under 1950-talet däremot bli den billiga och storsäljande världsprodukt den är idag. Bara den franska tillverkaren Bic har tillverkat fler än 100 miljarder exemplar av sin modell Bic Cristal, som räknas som världens mest sålda penna.

Stålpennor av märket »Stella» från AB Sveriges Pennfabrik. Numret anger pennans mjukhet, 5 är en mellanmjuk modell. Pennorna är tillverkade av svenskt degelstål. Ur en originalask med 84 pennor.

Fjäder- och stålpennor behövde doppas i bläck för att kunna användas. Bläcket förvarades i bläckhorn. Detta exemplar av glas i en ställning av mässing är av »Ratcliffes patent», med pneumatisk uppmatning av bläcket. Begreppet bläckhorn kommer från att de ursprungligen tillverkades av gethorn som stacks ner i hål på eller vid skrivarpulpeter.

Detalj av en diskret kondomförpackning från första delen av 1900-talet. Man vet inte varför det heter kondom. I England kallades kondomer förr för »French letters» och i Frankrike »capote anglaise» (engelsk överrock). I Frankrike tillverkades på 1700-talet kondomer gjorda av blindtarmar från lamm. Kondomerna exporterades också till andra delar av Europa.